

โลกตามทรรศนะของพุทธปรัชญา

The World Perspective towards the Buddhist Philosophy

พระศรีรัชมมงคลบัณฑิต¹ และ สุขวุฒิ อินทรประดิษฐ^{2*}

Received: 11/04/2022

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Revised: 20/06/2022

Phrasirachamongkolbhandit and Sukwut Indharphradith*

Accepted: 05/09/2022

Mahamakut Buddhist University

DOI: 10.14456/jdl.2022.13

Corresponding Author Email: sukwut.indha@gmail.com*

Cite: Phrasirachamongkolbhandit & Indharphradith, S. (2022). The World Perspective towards the Buddhist Philosophy. *Journal of Dhamma for Life*, 28(3), 30-48.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอมุมมองโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา โลกเป็นสิ่งที่อยู่จริงอาจสวยงามหรือไม่สวยงามก็ได้แล้วแต่ใครจะมอง มันเป็นสถานที่อาศัยอยู่ของสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นสถานที่ประกอบด้วยหลายอย่างทั้งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต บางครั้งมันก็มีความเจริญสุดขีดและบางครั้งก็เสื่อมลงสุดขีดเช่นกัน โลกจะเจริญหรือเสื่อมนั้นส่วนมากมักจะมาจากฝีมือของมนุษย์ที่ช่วยกันทำ โลกเองไม่ได้เสื่อมหรือเจริญด้วยตัวของมันเอง มุมมองหรือทัศนะต่อโลกใบนี้นั้นก็มีความต่างกันระหว่างกลุ่มชนที่เป็นประเภทเทวนิยมคือนับถือพระเจ้าและอเทวนิยมคือไม่นับถือพระเจ้ายกเว้นกลุ่มเทวนิยมที่กระตือรือร้นชัดเจนว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ส่วนกลุ่มอเทวนิยมก็ยืนยันว่าไม่มีพระเจ้าสร้างโลก ดังนั้นในรายงานฉบับนี้จึงจะได้อธิบายเรื่องโลกตามมุมมองหรือทัศนะของพุทธปรัชญาซึ่งเป็นกลุ่มอเทวนิยม

คำสำคัญ: โลก; ทรรศนะ; พุทธปรัชญา

Abstract

This academic article aims to present a world view from the point of view of Buddhist philosophy. The world is a real thing, it may or may not be beautiful, depending on who sees it. It is the place where living beings live. It is a place composed of many

things, both living and nonliving. Sometimes it is extremely prosperous and sometimes and extremely deteriorating as well. The world's prosperous or deteriorating is often caused by the work of humans helping each other. The world itself does not decline or prosper by itself. There are also differences in views of the world between the theists and the atheists, i.e. the theists clearly state that god is the creator of the world. On the other hand, atheists insist that there was no god who created the world. Therefore, in this report, we will explain the world from the point of view of Buddhist philosophy, which is an atheist group.

Keyword: World; Perspective; Buddhist Philosophy

1. บทนำ

โลก ปรากฏอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในสืลสูตร มีบาลีว่า “ภิกขเว ลีลา ลีลสมปนโน กายสส เกทา ปรมมรณา สุคตฺ สคคฺ โลกํ อุปปชชติ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535: 22/213/239) พุทธพจน์ข้างต้นเป็นการบ่งบอกว่าเรื่องโลกนี้โลกหน้ามีพุทธพจน์รองรับ บางพระสูตรเป็นพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสเองบ้างหรือเป็นสาวกภาสิตก็มีคำว่าโลกที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาหากใช้ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสอธิบาย กล่าวได้ว่าโลกที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงจะมีนัยยะสื่อความหมายอยู่ 2 ระดับ คือโลกในระดับภาษาคน (ภาษาศีลธรรม) และโลกระดับภาษาธรรม โลกทั้งสองนี้เมื่อสำรวจไปตามพระสูตรต่างๆ โลก” หมายถึงนามธรรม หรือคุณธรรม หรือคุณสมบัติที่มีประจำอยู่ในโลก เช่น ความทุกข์ เป็นต้น ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ เหล่านี้เป็นคุณสมบัติประจำตัวอยู่ในโลก นั่นแหละคือตัวโลกในภาษาธรรมะ จึงกล่าวได้ว่าโลกก็คือความทุกข์ ความทุกข์ก็คือโลก อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัส “อริยสัจสี่” บางทีก็ใช้คำว่า “โลก” บางทีก็ใช้คำว่า “ทุกข์” เป็นอันเดียวกัน เช่น พุดว่าโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับสนิทของโลก หนทางให้ถึงความดับสนิทของโลก อย่างนี้พระพุทธองค์ทรงหมายถึงตัวทุกข์ ตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ตัวความดับสนิทของความทุกข์และวิธีหรือหนทางทำให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์ เพราะฉะนั้น ในภาษาของพระพุทธเจ้าหรือภาษาธรรมะนั้น คำว่า “โลก” หมายถึงความทุกข์ ทุกข์กับโลกเป็นตัวเดียวกัน บทความนี้จึงจะได้นำเสนอมุมมองทรรศนะโลกตามแนวทางพุทธปรัชญาให้ได้ข้อสรุปที่เป็นประโยชน์เชิงวิชาการต่อไป

2. พุทธปรัชญา

พุทธ ในที่นี้หมายถึง พระพุทธศาสนา

ปรัชญา หมายถึง วิชาการว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 668) รวมกันเป็น พุทธปรัชญา ซึ่งมีความหมายว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวกับความจริง(สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของพระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญา ตามคำนิยามนี้มีความหมายว่า พุทธปรัชญาจะจำกัดวงอยู่ในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพระพุทธศาสนาเท่านั้น จะไม่รวมไปถึงส่วนที่เป็นศาสนา ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถานด้วย เว้นเสียแต่ว่าส่วนต่าง ๆ เหล่านี้จะไปเกี่ยวข้องกับศาสนธรรมที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น (สุนทร ฌ รังสี, 2541: 10)

ที่นับพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาระบบหนึ่ง ก็ด้วยเหตุผลที่ว่านี้ เพราะจุดเริ่มต้นแห่งพุทธปรัชญาอยู่ที่ความสงสัยในความจริงของชีวิตที่เกิดขึ้นแก่เจ้าชายสิทธัตถะในขณะยังมีได้เสด็จออกผนวช กล่าวคือ ทรงเล็งเห็นถึง ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นปัญหาของชีวิตมนุษย์ และได้ตั้งคำถามกับพระองค์ว่า จะหลุดพ้นจากความแก่ ความเจ็บและความตายนี้ได้อย่างไรหรือไม่ จากนั้น จึงทรงอุทิศเวลาและชีวิต เพื่อแสวงหาคำตอบที่วันนี้ฉันได้คำตอบ ทั้งยังทรงค้นพบมรรคาสู่ความหลุดพ้นจากสภาวะดังกล่าวนี้ด้วย พุทธปรัชญาจึงก่อกำเนิดขึ้น และได้รับการนำเสนอมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พุทธปรัชญาเป็นการแสวงหาความรู้โดยอาศัยความจริงภายนอกและความจริงภายใน เป็นหลัก ในการแสวงหาคำตอบซึ่งต้องกำกับด้วยสติปัญญา มีพื้นฐานการรับรู้ที่ได้จากอารมณ์และประสบการณ์ ในการนำไปพิจารณาไตร่ตรอง

ความหมายของโลกตามรูปศัพท์ของนักวิชาการ

โลก เป็นศัพท์นาม หมายถึง แผ่นดินโดยปริยายหมายถึงหมู่มนุษย์เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 1043)

ความหมายของโลกตามแนวพุทธปรัชญา

จะยกตัวอย่างเกี่ยวกับความหมายของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย จากพระไตรปิฎกเพื่อเป็นเครื่องยืนยัน ดังต่อไปนี้ อถโฆ อถนตโร ภิกขุ เยน ภควาเปฯ เอกมณฑ นิสินโน โข โส ภิกขุ ภควนต เอตทโวจ โลโก โลโกติ ฆนเต วุจจติ กิตตาวตนา นุ โข ฆนเต โลโกติ วุจจตีติฯ ลุชชตีติ โข ภิกขุ ตสมมา โลโกติ วุจจตีฯ กิณจ ลุชชติ จกขุ โข ภิกขุ ลุชชติ รูปา ลุชชนติ จกขุวิณญาณ ลุชชติ จกขุสมมสโส ลุชชติ ยมปิท จกขุสมมสสปลจจยา อุปปชชติ เวทยิต สุข วา ทุกข วา อทุกขมสุข วา ตมปิ ลุชชติ ฯเปฯ ชิวหา ลุชชตีฯเปฯ มโน ลุชชติ ธมมา ลุชชนติ มโนวิณญาณ ลุชชติ มโนสมมสโส ลุชชติ ยมปิท

มนโสมผลสุบัจจยา อุปุปชติ เวหิต สุข วา ทุกข วา อทุกขมสุข วา ตมปิ ลุชชติฯ ปลุชชติติ โข ภิกขุ ตสฺมา โลกโถติ วุจจติติ (กรมการศาสนา, 2538: ส.ส. 18/98/64-65)

แปลว่า ครั้งนั้นแล ภิกขุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้งแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลก โลก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล จึงเรียกว่า โลก พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุ ที่เรียกว่า โลก เพราะจะต้องแตกสลาย อะไรเล่าแตกสลาย ดูกรภิกษุ จักขุแลแตกสลาย รูปแตกสลาย จักขุวิญญูณแตกสลาย จักขุสัมผัสแตกสลาย สุขเวทนาทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแตกสลาย ฯลฯ ใจแตกสลาย ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญูณ มโนสัมผัสแตกสลาย สุขเวทนาทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ก็แตกสลาย ดูกรภิกษุที่เรียกว่าโลก เพราะจะต้องแตกสลาย ฉะนั้น

จากพระพุทธพจน์ที่นำมาเป็นตัวอย่างไว้ ณ ที่ตรงนี้ โลก หมายถึง สิ่งที่แตกสลาย ไม่คงที่ และพระพุทธเจ้าทรงระบุด้วยว่า โลกในที่นี้หมายถึง จักขุ รูป จักขุวิญญูณ จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแตกสลาย จนถึงใจ ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญูณ มโนสัมผัส สุขเวทนาทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยแตกสลาย

เกี่ยวกับเรื่องโลกนี้ในพระไตรปิฎกมีที่กล่าวไว้มากมายโดยเฉพาะในพระสูตรที่ชื่อว่าโลกสูตรและโลกสูตรปรากฎในที่หลายแห่ง เช่น ในโลกสูตร (กรมการศาสนา, 2538: ส.ส. 15/196-197/49) ซึ่งพุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่า โลกเกิดขึ้นเพราะอายตนะเกิด โดยมีข้อความในพระสูตรว่า เทวดาทูลถามว่า เมื่ออะไรเกิดขึ้นโลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมชมเชยในอะไร โลกยึดถือซึ่งอะไร โลกย่อมเดือดร้อนเพราะอะไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เมื่ออายตนะ 6 เกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมทำความชมเชยในอายตนะ 6 โลกยึดถืออายตนะ 6 นั้นแหละ โลกย่อมเดือดร้อนเพราะอายตนะ 6

ในโลกสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรมหาบพิตร ธรรม 3 อย่างแล เมื่อเกิดขึ้นแก่โลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สำราญ ธรรม 3 อย่างเป็นไฉน คือ ธรรมคือ ความโลภ ธรรมคือโทสะความประทุษร้าย ธรรมคือโมหะความหลงแล เมื่อเกิดขึ้นแก่โลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลเพื่อทุกข์เพื่อความอยู่ไม่สำราญ

3. โลกเชิงวัตถุวิสัย (Objective world)

โลกเชิงวัตถุวิสัยก็คือโลกที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ มันมีหรือเป็นอยู่อย่างไรก็อย่างนั้น มนุษย์เราเป็นเพียงสิ่งหนึ่งในบรรดาสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลก เราสามารถรับรู้การมีอยู่เป็นอยู่ของโลกโดยอาศัยประสาทสัมผัส ตัวเราจะมิอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ไม่กระทบกระเทือนการมีอยู่เป็นอยู่ของโลก เพราะการมีอยู่ของโลกในเชิงวัตถุวิสัยไม่ขึ้นอยู่กับการมีอยู่ของเรา โลกเชิงวัตถุวิสัยนี้ก็คือโลกที่เรารู้และเห็นตามปกติทุกวันนี้

เอง พุทธปรัชญารับรู้การมีอยู่ของโลกในลักษณะดังกล่าวนี้ ข้อความที่กล่าวถึงโลกในลักษณะเช่นนี้มีอยู่ในพระสูตรชื่อว่าอัครคัมภีร์ในพระคัมภีร์ทิฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพราหมณ์หนุ่ม 2 คน คือ วาเสฏฐพราหมณ์ และภารทวาชพราหมณ์ มีข้อความดังนี้

ดูรวาเสฏฐและภารทวาชะ มีสมัยบางครั้งบางคราว โดยลวง ระยะเวลาที่ยาวช้านานที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากเหล่า สัตว์ย่อมเกิดในชั้นอภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน

ดูรวาเสฏฐและภารทวาชะ มีสมัยบางครั้ง บางคราว โดยระยะเวลาที่ยาวช้านาน ที่โลกนี้จะกลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญ อยู่โดยมาก เหล่าสัตว์พากันจุติจากชั้นอภัสสรพรหมลงมาเป็นอย่างนี้ และสัตว์นั้นได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศอยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน ก็แหละ สมัยนั้นจักรวาลทั้งสิ้นนี้แลเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมณแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เท่านั้น

ดูรวาเสฏฐและภารทวาชะ ครั้นต่อมา โดยลวงระยะเวลาที่ยาวช้านาน เกิดวันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเหมือนนมสดที่บุคคลเคี้ยว ให้งวดแล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝายอยู่ข้างบน ฉะนั้นวันดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี ฉะนั้น มีรสอร่อยดูจรรวมฝิ่งเล็กอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น ฯ

ดูรวาเสฏฐและภารทวาชะ ต่อมาเมื่อสัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลนพุดว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายนี้จักเป็นอะไร แล้วเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อเขาเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ วันดินได้ซาบซ่านไปแล้ว เขาจึงเกิดความอยากขึ้น

ดูรวาเสฏฐและภารทวาชะ แม้สัตว์พวกอื่นก็พากันกระทำตามอย่างสัตว์นั้น เอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้นพากันเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ วันดินได้ซาบซ่านไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเกิดความอยากขึ้น ต่อมาสัตว์เหล่านั้นพยายามเพื่อจะปั้นวันดินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภค

ดูรวาเสฏฐและภารทวาชะ ในคราวที่พวกสัตว์พยายามเพื่อจะปั้นวันดินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภคอยู่นั้น เมื่อรัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นก็หายไปแล้ว ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางคืนและกลางวันปรากฏแล้วเดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่ง และกึ่งเดือนปรากฏอยู่ ฤดูและปีก็ปรากฏ

ดูกรวราเสณฐะและภราทวาเซ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นมาอีก จากหลักฐานที่ยกมาจากอัครคฤถุสตรแสดงให้เห็นว่า ตามทัศนะของพุทธปรัชญา โลกที่เราอาศัยกันอยู่นี้เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงโดยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดก็พินาศลง เมื่อโลกพินาศลงไป แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามันกระจัดกระจายสูญหายไปอย่างสิ้นเชิง เป็นแต่เพียงว่าเมื่อโลกพินาศไป ทุกสรรพสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติในโลกนี้ ทั้งมนุษย์ สรรพสัตว์ ต้นไม้หรือพืชทุกชนิดก็จะถูกทำลายพินาศไปจนหมด

หลังจากนั้นเมื่อกาลเวลาผ่านไป ๆ อย่างเนิ่นนาน โลกก็จะค่อย ๆ วิวัฒนาการเจริญขึ้นมาใหม่ วิวัฒนาการไปจนกระทั่งสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดก็เกิดมีขึ้นมาใหม่ด้วย เมื่อเกิดมีขึ้นแล้ว สิ่งมีชีวิตเหล่านั้นก็จะวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ ตัวอย่างเช่น พวกมนุษย์ก็จะวิวัฒนาการไปจนมีครอบครัว กลายเป็นชุมชน ใหญ่โตไปจนกลายเป็นบ้านเมืองตามลำดับ เมื่อวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ก็จะมาถึงยุคที่พวกเราเป็นอยู่ในกาลบัดนี้ ต่อจากเวลานี้ไปโลกก็คงวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงต่อไป

การเกิดขึ้นของโลกและการพินาศไปของโลกดำเนินไปในรูปแบบของวัฏฏะจักรคือหมุนเวียนเปลี่ยนไป คือเกิดขึ้นแล้วก็พินาศไปแล้วก็เกิดขึ้นใหม่และก็พินาศไปอีกอย่างนี้เสมอ ๆ ดังนั้น โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาจึงไม่อาจสาวไปถึงที่สุดอันแท้จริงเบื้องต้นได้ ส่วนที่สุดที่แท้จริงในส่วนเบื้องปลายก็ทำนองเดียว เพราะเมื่อสิ้นสุดลงแล้วก็กลับวิวัฒนาการเกิดมีขึ้นใหม่ เนื่องจากไม่มีการกล่าวถึงพระเจ้ามีเกี่ยวข้องในการเกิดขึ้นของโลก ดังนั้นการเกิดขึ้นของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาจึงเป็นเรื่องธรรมชาติ

ทัศนะของพุทธปรัชญาเรื่องการเกิดขึ้นของโลกจึงแตกต่างไปจากศาสนาและปรัชญาประเภทเทวนิยม ที่นับถือพระเจ้าหรือมีพระเจ้า เช่น ศาสนาคริสต์ หรือศาสนาอิสลาม ซึ่งกล่าวกันว่า พระเจ้าทรงเป็นผู้สร้างโลกขึ้นมาจากความว่างเปล่า เมื่อสร้างขึ้นมาแล้วในที่สุดพระองค์ก็จะทรงทำลายโลกให้พินาศไป ต่อจากนั้นโลกก็ไม่มีอยู่อีกตลอดไปเพราะพระเจ้าจะไม่ทรงสร้างโลกขึ้นมาอีก และยังมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับโลกในพระไตรปิฎก ดิกนิบาต อังคุตตรนิกาย จูฬนีสุตต พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายแก่พระอานนท์เกี่ยวกับโลกธาตุซึ่งได้แก่โลกหรือดาวเคราะห์ที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ว่า

ดูกรอานนท์จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจรทั่วทิศสว่างไสว รุ่งโรจน์โลกมีอยู่พันจักรวาลก่อนในโลกพันจักรวาลนั้นมีพระจันทร์พันดวงมีอาทิตย์พันดวงมีขุนเขาสิเนรุ พันหนึ่งมีชมพูทวีปพันหนึ่งมีปรโคยานทวีปพันหนึ่งมีอุตตรกุรุทวีปพันหนึ่งมีปุพพวิเทหทวีปพันหนึ่งมีมหาสมุทรสี่พันมีท้าวมหาราชสี่พันมีเทวโลกชั้นจาดุมหาราชิกาพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นดาวดึงส์พันหนึ่งมีเทวโลกชั้นยามาพันหนึ่งมี เทวโลกชั้นดุสิตพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นนิมมานรดีพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นปรนิมมิตตวสวัตตีพันหนึ่งมีพรหมโลกพันหนึ่ง

ดูกรอาณนทน์นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างเล็กมีพันจักรวาลโลกคุณโดยส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างกลางมีล้านจักรวาลนั้นนี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่ประมาณแสนโกฏิจักรวาลดูกรอาณนทตถาคตมุงหมายอยู่พึงทำโลกธาตุอย่างใหญ่ประมาณแสนโกฏิจักรวาลให้รู้แจ้งได้ด้วยเสียงหรือทำให้รู้แจ้งได้เท่าที่มุ่งหมาย

จากข้อความในพระสูตรที่ยกมาอ้างอิงนี้ สิ่งที่น่าอัศจรรย์มาก ก็คือ ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ นักดาราศาสตร์ยังไม่รู้ว่า ในสากลจักรวาลอันเว้งกว้างใหญ่ไพศาลหาที่สุดมิได้ นอกจากโลกของเราแล้วยังมีโลกอื่น ๆ ที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นเดียวกับโลกของเราอีกหรือไม่ เป็นเพียงมีการสันนิษฐานว่า นอกจากโลกของเราก็คงจะมีโลกอื่น ๆ อีกในสากลจักรวาลที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบแน่ชัดมากกว่า สองพันห้าร้อยกว่าปีแล้วว่า ยังมีโลกหรือโลกธาตุอื่น ๆ อยู่อีกจำนวนนับไม่ถ้วนที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นเดียวกับโลกของเรา โดยจำแนกโลกธาตุออกเป็น 3 ขนาดคือ โลกธาตุขนาดเล็ก เรียกว่า สหัสสิขุพนิกาโลกธาตุ โลกขนาดกลางเรียกว่า ทวิสหัสสิขุพนิกาโลกธาตุ และโลกขนาดใหญ่ เรียกว่า ติสหัสสิขุพนิกาโลกธาตุ

ตามที่กล่าวมานี้ก็พอสรุปได้ว่า ตามทัศนะของพุทธปรัชญา โลกที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่นั้นมิใช่จะมีอยู่แต่โลกของเราเท่านั้น แต่ยังมีโลกอื่น ๆ ขนาดต่าง ๆ อีกนับจำนวนไม่ถ้วนซึ่งมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นกัน ดังข้อความในพระไตรปิฎกที่ว่า จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจรทั่วทิศสว่างไสวรุ่งโรจน์ นั้น แสดงให้เห็นว่า สุริยจักรวาลที่พระพุทธเจ้าทรงทราบสอดคล้องกับสุริยจักรวาลที่นักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันรู้

นอกจากนั้นแล้ว พุทธปรัชญายังมีทัศนะต่อโลกว่า โลกที่มนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตอาศัยอยู่นี้ เป็นสังขารหรือสังขตธรรมที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามอำนาจการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้นมันจึงตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงหรืออนิจจัง เป็นทุกข์เพราะไม่อาจทนอยู่ในสภาพเดียวได้ตลอดไปหรือทุกขัง และปราศจากตัวตนหรืออนัตตา

ตามทัศนะของพุทธปรัชญา การพิเนาศของโลกเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามปัจจัยในธรรมชาติ การพิเนาศไปของโลกด้วยไฟเกิดขึ้นได้อย่างไร เชิญท่านผู้สนใจพึงศึกษาตัวอย่างจากพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 ตกนิบาต อังคุตตรนิกาย สุริยสูตร ที่มีเนื้อหว่า

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพปาลีวันใกล้พระนครเวสาลี ณ ที่นั้นแลพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี้ควรเพียรหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสิเนรุโดยยาว 84,000 โยชน์โดยกว้าง 84,000 โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร 84,000 โยชน์สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป 84,000 โยชน์ มีกาลบางครั้งที่ฝนไม่ตกหลายปี หลาย

ร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตกพืชคามภูตคามและดิณชาติที่ใช้เข้ายา ป่าไม้ใหญ่ย่อมเฉาเหี่ยวแห้งเป็นอยู่ไม่ได้ฉันใด สังขารก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นกำหนดควรพิจารณา ควรคลายกำหนดควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ 2 ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 2 ปรากฏแม่น้ำลำคลองทั้งหมดย่อมงวดแห้งไม่มีน้ำฉันใด สังขารก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ...ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ 3 ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 3 ปรากฏแม่น้ำสายใหญ่ ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทั้งหมดย่อมงวดแห้งไม่มีน้ำฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ... ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ 4 ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ 4 ปรากฏแม่น้ำสายใหญ่ ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทั้งหมดย่อมงวดแห้งไม่มีน้ำฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ... ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ 5 ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ 5 ปรากฏน้ำในมหาสมุทรลึก 100 โยชน์ก็ดี 200 โยชน์ก็ดี 300 โยชน์ก็ดี 400 โยชน์ก็ดี 500 โยชน์ก็ดี 600 โยชน์ก็ดี 700 โยชน์ก็ดีย่อมงวดลงเหลืออยู่เพียง 7 ชั่วต้นตาลก็มี 6 ต้นตาลก็มี 5 ชั่วต้นตาลก็มี 4 ชั่วต้นตาลก็มี 3 ชั่วต้นตาลก็มี 2 ชั่วต้นตาลก็มี ชั่วต้นตาลเดียวก็มีแล้วยังจะเหลืออยู่ 7 ชั่วคน 6 ชั่วคน 5 ชั่วคน 4 ชั่วคน 3 ชั่วคน 2 ชั่วคน ชั่วคนเดียว ครึ่งชั่วคน เพียงเอว เพียงเข่า เพียงแค่ข้อ เท้าเพียงในรอยเท้าโค

ดูกรภิกษุทั้งหลาย น้ำในมหาสมุทรยังเหลืออยู่เพียงในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ เปรียบเหมือนในฤดูแล้งเมื่อฝนเมล็ดใหญ่ ๆ ตกลงมาน้ำเหลืออยู่ในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ ฉะนั้น เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 5 ปรากฏน้ำในมหาสมุทรแม้เพียงชอนี้ก็ไม่มีฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ...ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนานดวงอาทิตย์ดวงที่ 6 ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 6 ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุย่อมมีกลุ่มควันพลุ่งขึ้นเปรียบเหมือนนายช่างหม้อเผาหม้อที่ปั้นดีแล้วย่อมมีกลุ่มควันพลุ่งขึ้นฉะนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ... ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนานดวงอาทิตย์ดวงที่ 7 ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 7 ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุไฟจะติดทั่วลูกโซติช่วงมีแสงเพลิงเป็นอัน

เดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุไฟเผาลุกโชนลมหอบเอาเปลวไฟพุ่งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุไฟเผาลุกโชนกำลังทะเลายถูกกองเพลิงใหญ่เผาทั่วมตลอดแล้วยอดเขาแม้ขนาด 100 โยชน์ 200 โยชน์ 300 โยชน์ 400 โยชน์ 500 โยชน์ ย่อมพังทลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ย่อมไม่ปรากฏขี้เถ้าและเขม่าเปรียบเหมือนเมื่อเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ย่อมไม่ปรากฏขี้เถ้าและเขม่าฉะนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม ควรจะเบื่อหน่ายควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้นใครจะรู้ใครจะเชื่อว่า แผ่นดินนี้และขุนเขาสิเนรุจักถูกไฟไหม้พิณาศไม่เหลืออยู่นอกจากอริยสาวกผู้มีบทธันเห็นแล้ว (โสดาบัน)

นอกจากนั้นโลกในเชิงวิถุวิสัยยังแบ่งชนิดของโลกออกเป็นต่าง ๆ กัน ดังข้อความที่ปรากฏในพระสูตรว่า เจริญพรพราหมณ์ได้ไปในพุทธสำนัก ครั้นถึงแล้วได้ทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการทูลปราศรัยพอให้เป็นที่บันเทิงเป็นที่ระลึกลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เจริญพรพราหมณ์นั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าได้ทราบมาว่า พระสมณะโคตม ไม่ไหว ไม่ลุ่มรับพวกพราหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้ล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะ ข้อที่ข้าพเจ้าทราบมานั้นนั้นเป็นเช่นนั้นจริง อันการที่ท่านพระโคตมไม่ไหว ไม่ลุ่มรับพวกพราหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้ล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะนั้นนั้น ไม่สมควรเลย

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรพราหมณ์ ในโลก ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทพและมนุษย์ เราไม่เล็งเห็นบุคคลที่เราควรไหว้ ควรลุ่มรับ หรือควรเชื่อเชิญด้วยอาสนะ เพราะว่า ตถาคตพึงไหว้ พึงลุ่มรับ หรือพึงเชื่อเชิญบุคคลใดด้วยอาสนะ แม้ศิระษะของบุคคลนั้นก็พึงขาดตกไป

พระพุทธรณ์ตรงนี้ ระบุชื่อของโลกว่า มีทั้งโลกของเรา เทวโลก มารโลก พรหมโลก

ยังมีคำถามที่ปรากฏในพระสูตรว่า โลกมีที่สิ้นสุดหรือไม่ คำถามนี้มีในในพระไตรปิฎกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีทิฏฐิ ว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุด มิได้ บัญญัติว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุดมิได้ ด้วยเหตุ 4 ประการ ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญพวกนั้น อาศัยอะไรปรารถนาอะไร จึงมีทิฏฐิว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุดมิได้ บัญญัติว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุดมิได้ ด้วยเหตุ 4 ประการ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่อง

ตั้งมั่นแห่งจิต ย่อมมีความสำคัญในโลกว่ามีที่สุด เขากล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าอาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความ ประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่องตั้งมั่นแห่งจิตจึงมี ความสำคัญในโลกว่ามีที่สุด ด้วยการบรรลุคุณวิเศษนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าการที่โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ นี้ เป็นฐานะที่ 1

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่อง ตั้งมั่นแห่งจิต จึงมีความสำคัญในโลกว่าไม่มีที่สุด เขากล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดรอบมิได้ สมณ พราหมณ์พวกที่พูดว่า โลกนี้มีที่สุดกลมโดยรอบนั้นแท้จ โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดรอบมิได้ ข้อนั้นเพราะเหตุ ไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าอาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรเป็นที่ตั้งมั่น ความประกอบ เนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต จึงมีความสำคัญใน โลกว่า หาที่สุดมิได้ ด้วยการบรรลุคุณวิเศษนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าการที่โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดรอบมิได้ นี้เป็น ฐานะที่ 2

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่อง ตั้งมั่นแห่งจิต จึงมีความสำคัญในโลกว่า ด้านบนด้านล่างมีที่สุด ด้านขวาง หาที่สุดมิได้ เขากล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้ทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด สมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ นั้นแท้จ ถึงสมณ พราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้ไม่มีที่สุดหาที่สุดรอบมิได้ นั้นก็แท้จ โลกนี้ทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด ข้อนั้นเพราะ เหตุไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้า อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบ เนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิ เครื่องตั้งมั่นแห่งจิตย่อมมีความสำคัญใน โลกว่า ด้านบนด้านล่างมีที่สุด ด้านขวางไม่มีที่สุด ด้วยการบรรลุคุณวิเศษนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าการที่โลกนี้ทั้งมี ที่สุดทั้งไม่มีที่สุด นี้เป็นฐานะที่ 3

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นนักตรึก นักคั่นคิด กล่าวแสดง ปฏิญาณของตนตามที่ตรึกได้ คั่นคิดได้อย่างนี้ว่า โลกนี้มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่ สมณพราหมณ์พวกที่ กล่าววว่า โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ นั้นแท้จ ถึงสมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้ไม่มีที่สุดหาที่สุดรอบ มิได้ นั้นก็แท้จ ทั้งสมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้ทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด นั้นแท้จ โลกนี้มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มี ที่สุดก็มีใช่ นี้เป็นฐานะที่ 4

คุณกรภิกขุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง มีทิวภูฏิวว่า โลกมีที่สูงสุดและหาที่สูงสุดมิได้ จะบัญญัติว่า โลกมีที่สูงสุดและหาที่สูงสุดมิได้ สมณพราหมณ์พวกนั้นทั้งหมด ย่อมบัญญัติด้วยเหตุ 4 ประการนี้เท่านั้น หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ไม่มี

ทัศนะของพุทธปรัชญาที่มีต่อเรื่องความกว้างใหญ่ไพศาลของโลกนั้น นำอัครจรรยาโดยมีเรื่องเล่าว่า มีเทพบุตรท่านหนึ่งชื่อว่าโรหิตัสสะอยากพิสูจน์ความใหญ่โตของโลกเชิงวัตถุวิสัยนี้ว่า จะใหญ่โตขนาดไหน แต่ว่าก็ไม่ประสบความสำเร็จจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลเรื่องของตนให้ทรงทราบตามข้อความที่ปรากฏในโรหิตัสสะสูตร มีเนื้อความว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแลเมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว โรหิตัสสะเทพบุตรมีวรรณงามยิ่งนัก ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วจึงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

โรหิตัสสะเทพบุตรยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วแลได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลสถิตอยู่ ณ ที่ใดหนอ จึงจะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จืด ไม่อุปบัติ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญบุคคลจะอาจบังหรือไม่เพื่อที่จะรู้ เพื่อที่จะเห็น หรือเพื่อที่จะบรรลุที่สุดของโลกได้ด้วยการเดินทาง

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อาวุโส ที่ใดเป็นที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จืด ไม่อุปบัติ เราไม่พูดถึงที่นั้นอันเป็นที่สุดของโลกว่า ควรรู้ ควรเห็น ควรบรรลุด้วยการเดินทาง

โรหิตัสสะเทพบุตรกราบทูลว่า นำอัครจรรยา พระเจ้าข้า ไม่เคยมีมาพระเจ้าข้า แต่ปางก่อน ข้าพระองค์เป็นฤๅษี ชื่อโรหิตัสสะเป็นบุตรของอิสสรชน มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาศได้ มีความเร็วประดุจอาจารย์สอนศิลปธนูจับธนูมั่น ชาวนาญมือ เคยประกวดยิงธนูมาแล้ว ยิ่งผ่านเงาตาลตามขวางได้ด้วยลูกศรขนาดเบาโดยสะดวกโดยง่ายของข้าพระองค์เห็นปานนี้ ประดุจจากมหาสมุทรด้านทิศบูรพาแก้วถึงมหาสมุทรด้านทิศ ประจิม ข้าพระองค์มาประสงค้อยู่แต่เพียงว่า เราจักบรรลุถึงที่สุดของโลกด้วยการเดินทาง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ประกอบด้วยความเร็วขนาดนี้ด้วยอย่างเท่าขนาดนี้ เว้นจากการกิน การขบเคี้ยว และการลิ้มรสอาหาร เว้นจากการ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เว้นจากระงับความเหน็ดเหนื่อยด้วยการหลับนอนมีอายุถึงร้อยปี ดำรงชีพอยู่ถึงร้อยปี เดินทางตลอดร้อยปีก็ยังไม่ถึงที่สุดของโลกได้ แต่มาทำกาลกิริยาเสียในระหว่าง

นำอัครจรรยา นัก พระเจ้าข้า ไม่เคยมีมา พระเจ้าข้า พระดำรัสนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแจ่มแจ้งแล้ว ดังปรากฏว่า อาวุโส ที่ใดเป็นที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จืด ไม่อุปบัติ เราไม่พูดถึงที่นั้นอันเป็นที่สุดของโลกว่าควรรู้ ควรเห็น ควรบรรลุ ด้วยการเดินทาง

4. โลกเชิงอัตวิสัย (Subjective world)

พุทธปรัชญายังมีทัศนะต่อโลกในอีกรูปแบบหนึ่งคือโลกในเชิงอัตวิสัยซึ่งก็หมายถึงตัวผู้รับรู้การมีอยู่ของโลก ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 18 สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค สมมติสูตรที่ 4 ว่า ...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลก โลก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเป็นโลกหรือบัญญัติว่า โลกพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสมมติ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ ณ ที่นั้น ฯลฯ ใจ ธรรมารมณ มโนวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณมีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่า โลกก็มีอยู่ ณ ที่นั้น

ดูกรสมมติ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณไม่มี ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลก ก็ไม่มี ณ ที่นั้น ฯลฯ ใจ ธรรมารมณ มโนวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณไม่มี ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่า โลกก็ไม่มี ณ ที่นั้น

ยักข์ตนหนึ่งชื่อว่าเหมวตยักข์ ทูลถามว่า เมื่ออะไรเกิดขึ้นโลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมกระทำความเขยชิตในอะไรโลก ยึดถืออะไร เมื่ออะไรมีโลกจึงเดือดร้อน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเหมวตะ เมื่ออายตนะภายในและภายนอก 6 เกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมกระทำความเขยชิตในอายตนะภายในและภายนอก 6 โลกยึดถืออายตนะภายในและภายนอก 6 นั้นแหละ เมื่ออายตนะภายในและภายนอก 6 มีโลกจึงเดือดร้อน

ในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ...เราย่อมบัญญัติโลกเหตุเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลกและปฏิบัติาเครื่องให้ถึงความดับแห่งโลกในอตภาพอันมีประมาณว่าหนึ่งมีสัญญาและมีใจนี้เท่านั้น

ในโลกสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งโลก เธอทั้งหลายจงฟัง ก็ความเกิดแห่งโลกเป็นไฉน ความเกิดแห่งโลกนั้นคืออาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญาณรวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหาเพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดชาติเพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาส นี่เป็นความเกิดแห่งโลก ฯลฯ อาศัยใจและธรรมารมณเกิดมโนวิญญาณ รวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนาเพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพเพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงเกิด ดูกรภิกษุทั้งหลายนี้แลเป็นความเกิดแห่งโลก

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งโลกเป็นไฉน ความดับแห่งโลกนั้นคืออาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุ วิทยุณธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหานั้นแลดับเพราะสํารอกโดยไม่เหลือ อุปาทานจึงดับเพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ นี่เป็นความดับแห่งโลกฯลฯอาศัยใจและธรรมารมณ์เกิด มโนวิทยุณธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหาเพราะตัณหานั้นแลดับเพราะสํารอกโดยไม่เหลืออุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับความดับแห่ง กองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้

5. จำนวนของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา

ในหนังสือธรรมวิจารณ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้าที่ 1 ระบุว่า โลก แบ่งเป็น 2 คือ

- 1) โลกโดยตรง ได้แก่แผ่นดินเป็นที่อาศัย
- 2) โลกโดยอ้อม ได้แก่หมู่สัตว์ผู้อาศัย

คำว่าโลกที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ระบุว่า มี 2 นี้ท่านอธิบายว่า โลกสันนิวาสน ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิมิวัตถุ 10 ได้แก่ 1) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล 2) การบวงสรวงไม่มีผล 3) การบูชาไม่มีผล 4) วิบากอันเป็นผลของกรรมที่ทำความชั่วไม่มี 5) โลกนี้ไม่มี 6) โลกหน้าไม่มี 7) มารดาไม่มี 8) บิดาไม่มี 9) โอปปาติกสัตว์ไม่มี 10) สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยอภิญญา แล้วรู้ด้วยตนเอง ไม่มีในโลก นี่เป็นโลกโดยตรง

โลกที่ปรากฏในรัฐपालสูตรที่ว่า พระรัฐบาลถวายพระพรว่า มีอยู่แล มหาบพิตร พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงอัมมุตเทศ 4 ที่อาตมภาพรู้เห็น และได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คือ

- 1) โลกอันชราณาเข้าไป ไม่ยั้งยืน
- 2) โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน
- 3) โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป
- 4) โลกบกพร่องอยู่เป็นนิตย์ไม่รู้จักอิม เป็นทาสแห่งตัณหา

และพระบาลีที่ว่า กมมุนา วุตตติ โลโก แปลว่า สัตว์โลกยอมเป็นไปตามกรรม นี่เป็นโลกโดยอ้อม

จากหนังสือธรรมวิจารณ์สามารถอธิบายได้ว่า ความหมายของโลกโดยอ้อมของพุทธปรัชญา หมายถึง โลกเชิงอัตวิสัย คือโลกที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ของผู้รู้การมีอยู่ของโลกในแง่สัมผัสกับการมีอยู่ของผู้รู้กล่าวได้ว่าเป็นโลก ถ้าตัวผู้รู้ไม่มีอยู่โลกที่เขารับรู้ก็จะพลอยหายไปด้วย เช่น คำถามว่า เรารู้ได้อย่างไรว่าโลกภายนอกมีอยู่จริง คำตอบ คือ รู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสคือมองเห็นโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกได้ ได้ยินเสียงที่มีอยู่ในโลกได้ รับรู้กลิ่นของสิ่งต่าง ๆ ได้ รับรู้รสได้เราสัมผัสจับต้องสิ่งที่มีอยู่ในโลกได้ อาศัยสิ่งที่รับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นตัวนำ คนเราก็สามารถคิดหรือจินตนาการถึงสิ่งที่อยู่ห่างไกลเกินวิสัยของประสาทสัมผัสธรรมดาได้

เพราะฉะนั้นโลกจึงมีอยู่ การมีอยู่ของโลกในแง่นี้เป็นโลกที่มนุษย์ได้ให้ความหมายแล้วเกิดการยึดมั่นที่เรียกว่า อุปาทาน

ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค 1 ระบุเรื่องเกี่ยวกับโลกว่าโลกมี 3 โดยแบ่งเป็น สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก แล้วอธิบายไปที่ละโลก ซึ่งได้แก่

1) สังขารโลก ท่านอธิบายว่าได้แก่ โลกที่ว่า โลก 1 คือ สรรพสัตว์ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร โลก 2 คือ นามและรูป โลก 3 คือเวทนา 3 โลก 4 คือ อาหาร 4 โลก 5 คือ อุปาทานชั้น 5 โลก 6 คืออายตนะภายใน 6 โลก 7 คือ วิญญาณฐิติ 7 โลก 8 คือ โลกธรรม 9 โลก 9 คือ สัตตवास 9 โลก 10 คือ อายตนะ 10 โลก 12 คือ อายตนะ 12 โลก 18 คือ ธาตุ 18

2) สัตว์โลก ท่านอธิบายว่า หมายถึง โลกที่ว่า โลกเที่ยง หรือว่า โลกไม่เที่ยง

3) โอกาสโลก ท่านหมายถึง ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ รุ่งโรจน์ย่อมเวียนส่องทิศทั้งหลายให้สว่างไสวตลอดที่มีประมาณเพียงใด โลกมีประการตั้งพันก็ย่อมสว่างไสวตลอดที่มีประมาณเพียงนั้นและโอกาสโลก นี้ท่านอธิบายเพิ่มว่า ได้แก่ จักรวาลหนึ่ง ว่าโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง มีประมาณล้านสองแสนสามพันสี่ร้อยห้าสิบบโยชน์ประมาณโดยรอบจักรวาลมีปริมาตรทั้งหมด สามล้านหกแสนหนึ่งหมื่นสามร้อยห้าสิบบโยชน์ แผ่นดินนี้ในจักรวาลนั้น หนามีประมาณสองแสนสี่หมื่นโยชน์ น้ำสำหรับรองแผ่นดินหนาก็มีประมาณเท่านั้นตั้งอยู่บนลมหลสำหรับธารน้ำแม้นั้นไว้ ฟุ้งขึ้นจดท้องฟ้าสูงเก้าแสนหกหมื่นโยชน์ แล้วอธิบายความตั้งอยู่ของโลกว่า ในจักรวาลนี้ มีภูเขาสิเนรุเยี่ยงมากกว่าบรรดาภูเขาทั้งหลาย หยั่งลงในห้วงมหรรณพถึงแปดหมื่นสี่พันโยชน์ สูงขึ้นไปก็มีประมาณเท่านั้น มหาบรรพตใหญ่ทั้ง 7 เหล่านี้ คือ เขายุคันธร เขาสินธรร เขากริวิกะ เขาสุทัสสนะ เขาเนมินธร เขาวินัตตะกะ เขาอัสน์กณะเป็นของทิพย์ วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ หยั่งลง ในห้วงมหรรณพและสูงขึ้นไปตามลำดับโดยประมาณกึ่งหนึ่ง ๆ จากประมาณแห่งสิเนรุที่กล่าวแล้ว เป็นสถานที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง 4 มีเวตวาและยักษ์อาศัยอยู่แล้ว ตั้งเรียงรายอยู่โดยรอบภูเขาสิเนรุ ด้วยอำนาจเป็นเครื่องล้อม

หิมวันตบรรพต สูงห้าร้อยโยชน์โดย ส่วนยาวและกว้างสามพันโยชน์ ประดับด้วยยอดแปดหมื่นสี่ พันยอด ชมพูทวีปมีต้นหว่า ชื่อว่า นคะ เป็นแกนกลาง วัดโดยรอบลำต้นประมาณ 15 โยชน์ ความยาว ของลำต้นและกิ่งประมาณ 50 โยชน์ ความกว้างโดยรอบประมาณ 100 โยชน์ สูงขึ้นไปประมาณเท่านั้น

จักรวาลบรรพตหยั่งลงในห้วงมรรณพสองหมื่นแปดพันโยชน์ สูงขึ้นไปก็มีประมาณเท่านั้น เหมือนกันจักรวาลบรรพตนี้ตั้งล้อมรอบโลกธาตุทั้งหมดนั้นอยู่

ในโลกธาตุนั้น ดวงจันทร์วัดโดยตรงโดยส่วนยาวส่วนกว้างและส่วนสูง 49 โยชน์ดวงอาทิตย์ ประมาณ 50 โยชน์ ภูดาวดึงส์ประมาณหมื่นโยชน์ภพอสุร อวิจิมหานรก และชมพูทวีปก็ประมาณนั้น อมรโคยานทวีป ประมาณ 7,000 โยชน์ ปุพพิเทททวีปก็มีประมาณเท่านั้นอุตรกुरुทวีป ประมาณ 8,000 โยชน์ ทวีปใหญ่ ๆ ในโลกธาตุนี้ แต่ละทวีป ๆ มีทวีปเล็ก ๆ เป็นบริวาร ทวีปละห้าร้อย ๆ จักรวาลหนึ่ง แม้ทั้งหมดนั้น ชื่อว่า โลกธาตุหนึ่งในระหว่างแห่งจักรวาลนั้น เป็นโลกันตริกนรก

และตามนัยของคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เราสามารถอธิบายสังขารโลก ได้ว่ามีความหมาย ครอบคลุมทั้งสัตว์โลก (อุปาตินนกสังขาร) และโอกาสโลก (อนุปาตินนกสังขาร) และคำว่า สัตว์โลก แปลว่า โลกคือหมู่สัตว์ ซึ่งในทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง สิ่งที่มีชีวิตและมีจิตใจทุกชนิด และในพุทธ ปรัชญาแย่งแบ่งลักษณะของ สัตว์โลกไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) สิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยรูปนาม มีชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ครอบ ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา และ รูปพรหม เว้นอสัญญีพรหม
- 2) สิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยรูปขันธ์อย่างเดียว ได้แก่ พวกอสัญญีพรหม
- 3) สิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยนามขันธ์ 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ได้แก่ อรูปพรหม

สัตว์โลกนี้พุทธปรัชญามีทัศนะว่า มีความสัมพันธ์กับโอกาสโลกอย่างแน่นแฟ้นแนบสนิท

โอกาสโลก หมายถึง โลกคือแผ่นดิน ซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่มาอาศัยอยู่ หรืออาจหมายถึง จักรวาลซึ่งเป็นที่เกิดของสัตว์ทุกประเภท โอกาสโลกนี้ยังมีความหมายรวมถึงภพภูมิ และภพภูมินี้ ก็แบ่ง ตามสิ่งที่มีชีวิตคือสัตว์โลกนั้น กล่าวคือ

- 1) กามภพ หรือกามาวจรภพ เป็นภพที่อยู่ของผู้ยังเพติดเพลินหรือติดอยู่ในรูปรสกลิ่นเสียง และสัมผัสเป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดาในสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น
- 2) รูปภพ หรือรูปาวจรภพ เป็นที่อยู่ของผู้เข้ารูปฌานได้ หมายถึง รูปพรหม 16 ชั้น
- 3) อรูปภพ หรืออรูปาวจรภพ เป็นที่อยู่ของผู้เข้าถึงอรูปฌานได้ หมายถึง อรูปพรหม 4

โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความทุกข์แก่มนุษย์อันเนื่องมาจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกในแง่ของการกระทำ ดังนั้นความหมายหรือลักษณะของโลกในเชิงนี้

เกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์นั้นคือโลกภายนอกหรือโลกเชิงปรนัยนั้นคงดำรงอยู่ได้โดยลำพัง ในขณะที่เดียวกัน มนุษย์มีอายตนะในการรับรู้โลกภายนอกหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปของข้อมูลทางผัสสะ (Sense Data) ซึ่งในภาษาพุทธปรัชญาเรียกว่า อารมณฺ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณฺ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือโลกตามนัยแห่งพุทธปรัชญา

โลกในความหมายว่า สัตว์โลก หมายถึงสิ่งมีชีวิต เป็นมุมมองสำคัญในทางพุทธปรัชญา ดังนั้น จึงควรเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตหมู่สัตว์ในประเด็นต่าง ๆ เช่น ความหมายของชีวิต กำเนิดชีวิต การพัฒนาชีวิต และเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา

ความหมายของชีวิต ตามทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง การดำรงอยู่ของสัตว์โลก ซึ่งต้องประกอบด้วยรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

กำเนิดชีวิต ตามทัศนะของพุทธปรัชญาที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้กล่าวถึงเรื่องจุดกำเนิดชีวิตสัตว์โลกไว้ว่า มี 4 คือ

- 1) ชลาพุชะ ชีวิตที่เกิดจากการดาบิดาร่วมกันผลิตเกิดในครรภ์มารดา
- 2) สังเสทชะ ชีวิตเกิดจากสิ่งโสโครก บุตเนา หมักดอง เช่น แบทที่เรีย เชื่อเห็ด รา จุลินทรีย์
- 3) อัณฑชะ ชีวิตเกิดจากไข่
- 4) โอปปาติกะ ชีวิตเกิดทันทีด้วยอำนาจบุญ-บาป ได้แก่ จำพวกเทวดา สัตว์นรก เปรต อสุร

กาย

การพัฒนาชีวิต พุทธปรัชญากำหนดสภาพธรรมชาติชีวิตของมนุษย์อยู่ที่มีส่วนประกอบต่าง ๆ คือ ชั้น 5 (Five Aggregates) ประชุมกันเข้าทำงานประสานสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่า ธาตุสี่ภายนอกมีความแปรปรวนไม่เที่ยงแท้แน่นอน เสื่อมสลายได้แม้จะยิ่งใหญ่สักเพียงไหน ธาตุที่สี่ที่ประกอบเป็นรูปร่างเป็นสิ่งไม่เที่ยงแปรปรวนไปเป็นธรรมดาเหมือนกัน เพราะถ้าส่วนย่อยไม่เที่ยงมีความแปรปรวนมารวมกันผลรวมของมันย่อมไม่เที่ยงมีความแปรปรวนด้วย ดังนั้น รูปจึงเป็นสิ่งไม่เที่ยงไม่มีตัวตน

เมื่อพิจารณาวิญญาณหรือจิตซึ่งเป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสและความนึกคิดมากระทบกับอายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในเงื่อนไขที่เพียงพอถ้าตาพิการถึงจะมีรูปให้เห็นก็ไม่สามารถทำให้เกิดจักขุวิญญาณได้ หรือแม้ตาติรูปก็มีให้เห็นแต่ไม่มีแสงสว่างก็ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะเกิดจักขุวิญญาณเหมือนกัน การรับรู้ทางอื่นก็เป็นเช่นนี้นั้นคือต้องอาศัยปัจจัยที่เพียงพอและจะดับลงเมื่อขาดปัจจัยและเงื่อนไขที่เพียงพอ

ด้วยเหตุนี้จะเห็นได้ว่าวิญญาณไม่เที่ยง จำเป็นต้องอาศัยเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้นมีปัจจัยมีเงื่อนไขเพียงพอการรับรู้นั้นก็เกิดขึ้นได้ ถ้าขาดปัจจัยเงื่อนไขการรับรู้ก็ดับ วิญญาณต้องอาศัยเหตุปัจจัยและ

แปรปรวนไปตามอำนาจของเหตุปัจจัยวิญญาณจึงไม่เที่ยงไม่มีตัวตน เวทนา สัญญาและสังขาร ขึ้นต่อวิญญาณ ย่อมเป็นเหตุให้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไปด้วยเนื่องจากวิญญาณไม่เที่ยงเกิดดับสืบเนื่องกันไป

ชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา มุ่งเน้นถึงการพิจารณาถึงความเป็นจริงของชีวิตตนเองมากกว่าการสนใจในชีวิตของคนอื่น เพราะการพิจารณาความเป็นจริงในชีวิตของตนจะทำให้ทราบถึงหลักความเป็นจริงของชีวิตชีวิตของมนุษย์มุ่งศึกษาการกำเนิดและชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาสอนให้มนุษย์รู้จักธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ที่มีส่วนประกอบที่มาจากธรรมชาติและมีองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของธรรมชาติ

ขั้น 5 หรือชีวิตมนุษย์จึงเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา (Impermanence) สภาวะความไม่เที่ยงไม่คงที่ไม่ยั่งยืนสภาวะที่เกิดขึ้นและเสื่อมสลายไป ทุกขตา (Stress and Conflict) สภาวะของความทุกข์เป็นสภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัวสภาวะที่ก่อดิ้นฝืนธรรมชาติมีการขัดแย้งอยู่ในตัวเองเพราะมีปัจจัยปรุงแต่งให้มีสภาพอย่างนั้นอยู่ทุกขณะและพร้อมที่จะ ก่อความทุกข์ได้ทุกเมื่อ อนัตตา (Soullessness or Non-Self) สภาวะที่จะต้องเสื่อมสลายเป็นสภาวะที่หาส่วนที่แท้จริงไม่ได้และไม่อาจยึดถือเป็นตัวของตนเองได้

ดังนั้นชีวิตมนุษย์มีกระบวนการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติซึ่งเรียกว่าเป็นกฎของไตรลักษณ์อันเป็นที่แน่นอนว่ามนุษย์จะต้องเป็นไปตามกฎนี้ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หลักการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้แสดงออกมาให้เห็นในลักษณะของความแก่ความเจ็บและความตายทั้งในชีวิตอย่างละเอียดที่เป็นพระอรียสาวกและอย่างหยาบที่เป็นคฤหัสถ์สาวกเมื่อรู้จักกระบวนการแห่งชีวิตตามความเป็นจริงตามกฎไตรลักษณ์จะทำให้เกิดความคลายกำหนดหรือการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนของตนและผู้อื่นจะทาให้มีความมุ่งมั่นที่จะนำพาชีวิตมุ่งสู่จุดหมายปลายทางตามหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา

สรุปว่า พุทธปรัชญาได้พยายามเน้นเรื่องชีวิตมนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งปัญหาของความทุกข์และปัญญา ความรู้ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินวิถีชีวิตให้เป็นไปได้อย่างถูกต้องจนสามารถบรรลุเป้าหมายสุดท้ายสูงสุดของชีวิตสามารถดับทุกข์ดับกิเลสของชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง

เป้าหมายของชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา มี 3 ประเภท คือ

1) ความต้องการทางกายคือความต้องการตามธรรมชาติมนุษย์ ได้แก่ ต้องการอาหารดื่มกิน ขับถ่ายหลับนอนสืบพันธุ์และมีความต้องการในปัจจัย 4 ความต้องการความสุขความสบาย ความสุขทางกามคุณ กับความต้องการพ้นจากความทุกข์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตและร่างกายความสุขและความทุกข์ที่ชีวิตต้องการซึ่งเติมไปด้วยกิเลสตัณหาอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นจนเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนทั่วไปในสังคมเป็นความต้องการที่เกิดขึ้นทางร่างกายและจิตใจชีวิตมนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้

โดยลาพังต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันมีการติดต่อสัมพันธ์เป็นสังคมในครอบครัวสังคมบ้านเมือง ประเทศชาติสังคมจึงมีส่วนส่งผลกระทบต่อความเป็นความสุขและทุกข์

2) ความต้องการทางสังคมคือความต้องการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขโดยยึดหลักคุณธรรม ต้องการความเจริญก้าวหน้า ต้องการเพื่อน ต้องการโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์

3) ความต้องการทางจิตใจคือความต้องการความสุขความสบายใจซึ่งเป็นความต้องการ ความอยากที่เป็นกิเลสตัณหาอุปาทานในกามคุณมีนึกคิดในรูป-รส-กลิ่น-เสียง-สัมผัส ธัมมารมณ์ด้วยใจจิต เป็นธรรมชาติที่นึกคิดและรู้อารมณ์เป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่งที่สามารถรู้สิ่งอื่นและรับรู้ตัวมันเองได้ ความรู้สึนึกคิดทางประสาททั้ง 5 คือการเห็นการได้ยินการได้กลิ่นการรู้รสการสัมผัสทางกายและการรับรู้ อารมณ์ทางใจและต้องการพ้นจากความทุกข์ต้องการความสุขสบายใจที่เต็มไปด้วยความรักความโลภ ความโกรธและความหลงจิตจึงต้องยึดมั่นในคุณธรรม ไม่โลภอยากของเขา ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น มีความเห็นถูกต้อง ให้เจริญภาวนาปัญญาพัฒนาจิตให้สูงขึ้น ๆ ขึ้น

ชีวิตของมนุษย์ทุกคนในมุมมองของพุทธปรัชญา เป็นการรักษาน้ำที่รักษาองค์ประกอบของ ธรรมชาติให้อยู่ต่อไปหรือการรักษาชีวิตให้ดำเนินต่อไปมีการรักษาชีวิตมุ่งสู่จุดหมายตามความประสงค์คือ ความสุขและพระนิพพานในที่สุด มีจุดหมายอยู่ที่การมีความสุขในเบื้องต้น ท่ามกลางและความสุขใน ขั้นสูงสุด

ประโยชน์ชีวิตที่จะได้รับ คือประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกัน หลักธรรมที่จะนำ ชีวิตมุ่งสู่จุดหมาย คือปัญญา ความเพียร ความอดทน ความสุจริต และการช่วยเหลือจากผู้อื่น จึงจะสามารถนำชีวิตมุ่งไปสู่จุดหมายได้ เมื่อถึงจุดหมายแล้วมีการตั้งตนไว้บนฐานแห่งชอบธรรม อาศัย ปัญญาเป็นที่ตั้งมีการอยู่ด้วยขันติความอดทนต่อทุกสถานการณ์ มีสัจจะความจริงทั้งต่อตนเองและผู้อื่น มีหะความขมใจเอาไว้ไม่ปล่อยให้จิตใจไหลไปตามอำนาจของกิเลสทั้ง ๒๔ ชั่วโมง และต้องมีจาคะการ บริจาคช่วยเหลือกันและกัน

6. สรุป

ที่อธิบายมาทั้งหมดนี้ จึงพอสรุปได้ว่า พุทธปรัชญามีทัศนะท่าทีต่อโลก เป็น 2 แบบ คือ โลกในเชิงวัตถุนิยม และโลกในเชิงอัตถิวิสัย โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความทุกข์แก่ มนุษย์อันเนื่องมาจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกในแง่ของการกระทำ ดังนั้นความหมายหรือ ลักษณะของโลกในเชิงนี้เกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์นั้นคือโลกภายนอกหรือโลกเชิงปรนัยนั้นคงดำรงอยู่ได้โดย ลำพัง ในขณะที่เดียวกันมนุษย์มีอายตนะในการรับรู้โลกภายนอกหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปของข้อมูล ทางผัสสะ (Sense Data) ซึ่งในภาษาพุทธปรัชญาเรียกว่า อารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และ

ธรรมารมณ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือโลกตามนัยแห่งพุทธปรัชญา การพูดถึงโลกตามที่ปรากฏพระสูตรบางสูตรนั้น อาจกล่าวจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การพูดถึงโลกในเชิงวัตถุวิสัย(Objective world) และการพูดถึงโลกในเชิงอัตวิสัย (Subjective world) ดังที่จะได้อธิบายไปตามลำดับ

7. เอกสารอ้างอิง

- มูลนิธิมหาหมากูราชวิทยาลัย. (2538). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ, เล่มที่ 18*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมากูราชวิทยาลัย.
- กรมการศาสนา. (2538). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 9, 11, 13, 15, 20, 21, 23, 25*, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมากูราชวิทยาลัย.
- กรมการศาสนา. (2527). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่มที่ 7*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมากูราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิมหาหมากูราชวิทยาลัย. (2544). *ปฐมสมันตปาสาทิกาแปลภาค 1*. พิมพ์ครั้งที่ 8, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมากูราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชันส์จำกัด.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2522). *ธรรมวิจารณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 32, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมากูราชวิทยาลัย.
- สุนทร ธีร์รังสี. (2541). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.